

تحریفات عزاداری امام حسین علیه السلام

مرضیه پوررجبی^۱

آزاده ابراهیمی فخاری^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۸

چکیده

عزاداری بر مصائب ائمه علیهم السلام به ویژه امام حسین علیه السلام به سبب نقش سازنده آن در حفظ مکتب تشیع جایگاه ویژه‌ای دارد؛ لذا ضروری است تا با شناخت این انحرافات، مراسم عزاداری را از گزند بدعت‌ها در امان نگه داشت. نوشتار حاضر به روش توصیفی به این نتیجه دست یافت که انحرافات در دو دسته محتوایی و رفتاری قرار می‌گیرد. انحرافات محتوایی شامل نقل مطالب غیرمستند، غلو، وصف بیش از حد ظاهر بنی‌هاشم و گزارش‌های ذلت بار است و انحرافات رفتاری به قمه زنی، استفاده از آلات موسیقی، بی‌نظمی و سوء استفاده‌های مالی اشاره دارد.

کلیدواژه‌ها: امام حسین علیه السلام، انحراف در عزاداری، عاشورا.

۱. طلبه سطح ۲ حوزه علمیه حضرت حکیمه علیها السلام. [gmail:m.purrajabi.mp@gmail.com](mailto:m.purrajabi.mp@gmail.com)

۲. طلبه سطح ۴ حوزه علمیه فاطمه الزهرا علیها السلام (خراسگان)، گرایش تفسیر تطبیقی. a.ebrahimy313@gmail.com

مقدمه

عزاداری در فرهنگ دینی شیعیان، یکی از آیین‌هایی است که نشان دهنده پیوند و دوستی شیعه با اولیای دین و امامان معصوم علیهم‌السلام است؛ رحلت و شهادت ایشان را گرامی داشتن، در سوگ و اعضایشان گریستن، گونه‌هایی از محبت به اولیای الهی است (احسانی، ۱۳۹۵: ۷۰).

برپایی مجالس عزاداری سیدالشهدا علیه‌السلام، به جزاز مودت و محبت، اهداف دیگری را نیز دنبال می‌کند که مهم‌ترین آنها معرفی قیام عاشورا، تقویت روحیه شهادت طلبی و نشر فرهنگ اسلامی است. از همین روست که نقش مهمی را در تقویت حیات دینی شیعه، ایفا می‌کند. روشن و آشکار است، همان قدر که ارائه ویژگی‌های اعتقادی و راهبردی امام حسین علیه‌السلام در مجالس حسینی گامی موثر در ترویج جنبه‌های اصولی و صحیح مکتب اسلام است، انحراف از مسیر صحیح فرهنگ عاشورایی هم نقش بسیار مخرب در معرفی شیعه و مکتب عاشورا دارد و آثار زیان‌باری همچون شادی دشمنان و تضعیف ایمان مردم و نظایر این موارد را در پی خواهد داشت. با توجه به اهمیت موضوع ضروری است که انحرافات را شناخته و به مقابله با آنها پرداخت (آقاجانی قناد، ۱۳۸۷: ۱۸).

شروع اندیشه اصلاحی مراسم عزاداری به دوره قاجار برمی‌گردد. مرحوم میرزا حسین نوری از جمله اولین افرادی است که کتاب *لولو و مرجان* را در این مورد نگاشت. *التنزیه الاعمال* شیعه نام کتاب دیگری است که توسط سید محسن امین در این زمینه به رشته تحریر درآمده است. در دوران معاصر نیز می‌توان به آثاری چون *حماسه حسینی شهید مطهری و تحریف شناسی عاشورا و تاریخ امام حسین علیه‌السلام نوشته محمد صحتی سردرودی* اشاره کرد. مقالات بسیاری نیز در این باره نگاشته شده که «آسیب شناسی عزاداری» نوشته رضا بابایی، «عزاداری و آسیب‌های فرهنگی، اجتماعی آن در ایران» نوشته سیف‌الله قنبری نیک و حکیمه احسانی از آن جمله است. این نوشتار با مراجعه به کتاب‌ها و مقالات مربوطه ابتدا به تعریف عزاداری و جایگاه آن در آیات و روایات پرداخته و سپس انحرافات وارد بر آن را از جنبه محتوایی و رفتاری مورد بررسی قرار داده و گونه‌های

مختلف هریک را بیان می‌کند.

۱- مفهوم عزاداری

عزاداری با ریشه عربی «عزی» و به معنای سنگینی، وقار، متانت، تسلی و غمگساری است (آذرتاش، ۱۳۷۹: ۴۲۷). برخی نیز از آن به معنای نمایاندن و بزرگ شمردن یاد کرده‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹: ۷۶). ابن منظور (۱۴۰۵: ۱۵/۵۲) این واژه را به صبر و شکیبائی کردن بر هر چیزی که انسان از دست می‌دهد معنی کرده است. عزاداری در اصطلاح مراسمی است که برای آرامش بخشیدن به فرد یا افراد داغ دیده برگزار می‌شود و به صورت‌های گوناگون مثل هم‌دردی زبانی، گریه کردن، یادآوری داغ‌های دیگران به ویژه داغ‌های بزرگان دینی نمود می‌یابد. باید خاطر نشان کرد که این مراسم به صورت جمعی و در هر منطقه با توجه به مذهب و عرف آن منطقه با آداب خاصی انجام می‌گیرد؛ اما عزاداری در میان شیعیان با تعبیر خاص آن، مختص امام حسین علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام است که علاوه بر همدردی با معصومین با هدف زنده نگه داشتن نهضت حسینی و مبارزه منفی با حکومت ظلم و جور برگزار می‌شود و در حقیقت نمودی از بیزاری نسبت به دشمنان اهل بیت علیهم السلام است (پیشوایی، ۱۳۹۵: ۱۳۱).

عزاداری امام حسین علیه السلام به گونه‌ای است که شرکت کنندگان در آن غمگین می‌شوند؛ اما غم آن متفاوت از غم و غصه‌های زندگی روزمره است. غم معنویت، غم آخرت و غم مظلومیت، که منشاء حرکت است و پس از خارج شدن از آن فضا، انسان احساس نشاط می‌کند و هرگز از استمرار آن دلزده نمی‌شود که قطعاً در هیچ مجلس یادبود و بزرگداشت دیگری وضع به این صورت نیست.

۲- جایگاه عزاداری در آیات و روایات

در قرآن به صراحت در مورد عزاداری سخن گفته نشده اما مفاهیمی که می‌توان عزاداری را از مصادیق آن دانست فراوان است نظیر آیاتی که به اظهار مظلومیت و اعلام ظلم امر می‌کند و یا آیاتی که دلالت بر سوگواری بعضی از اولیای الهی داشته‌اند، مانند

سوگواری حضرت یعقوب علیه السلام در فراق فرزند و یا آن گروه از آیات که بزرگداشت شعائر الهی را توصیه نموده‌اند و احیاء امراهل بیت علیهم السلام را مد نظر دارند. آیه ۳۲ سوره حج یکی از این مصادیق است که در آن بزرگداشت شعائر دین نشانه تقوای دل به شمار آمده است (بابایی، بی تا: ۲۳).

ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمَ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ؛

این است که فرائض الهی و هرکس شعائر الهی را تعظیم کند از تقوای دل هاست (حج/ ۳۲).

شعائر جمع شعیره و به معنای علامت است. «شعائر الله» به معنی «نشانه‌های پروردگار» که شامل سرفصل‌های آئین الهی و برنامه‌های کلی دین است که انسان را به یاد خدا می‌اندازد و با آن که در این آیه مناسک حج جزو شعائر شمرده شده ولی عمومیت آیه نسبت به تمام شعائر الهی به قوت خود باقی است و هیچ دلیلی بر تخصیص آن بر مناسک حج وجود ندارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۳: ۱۱۱). بنابراین تمام عبادت‌های دسته جمعی جزو شعائر الهی محسوب می‌شود و با توجه به مفهوم شعائر الله و جایگاه عزاداری در میان شیعیان، بر طبق نظر بسیاری از مفسران، این مراسم از شعائر الهی و دینی به شمار می‌رود و بزرگداشت این مجالس و رعایت آداب آن ضروری است (قدیردانش، ۱۳۸۹: ۴۵).

معصومین علیهم السلام به پیروی از قرآن در سیره عملی و قولی خود به طور ویژه برای برپایی عزاداری و زیارت قبر مطهر سیدالشهدا علیه السلام سفارش کرده‌اند و با روش‌های مختلف به این کار مبادرت ورزیده‌اند. علقمه بن محمد خضرمی نقل می‌کند: امام باقر علیه السلام بر سید شهداء علیهم السلام گریه می‌کرد و به افرادی که در خانه بودند و از آنان تقیه نمی‌کرد، دستور می‌داد تا بر امام حسین علیه السلام گریه کنند. آن حضرت در خانه خود مجلس عزای برپا می‌کردند و بر یکدیگر مصیبت امام علیه السلام را تسلیت می‌گفتند (طوسی، ۱۳۸۸: ۱۷۲؛ حرعاملی، ۱۴۰۳: ۱۴/۵۰۹). امام رضا علیه السلام در تأکید مسأله سوگواری بر سیدالشهداء علیهم السلام عزاداری آسمان، زمین و فرشتگان را مطرح می‌کند:

هفت آسمان و تمامی زمین برشهادتش گریستند و چهار هزار فرشته که از آسمان به یاریش آمده بودند و او را کشته یافتند؛ در کنار قبرش عزادار و غمگین باقی مانده‌اند تا این که قائم آل محمد صلی الله علیه و آله ظهور کند و به یاریش بشتابد و شعار آنان یا لثارات الحسین است (ابن بابویه، ۱۳۷۸: ۱/ ۲۹۹؛ سید بن طاووس، ۱۴۰۹: ۲/ ۵۴۵).

از این نوع روایات که بیانگر اهمیت و جایگاه ویژه عزاداری سیدالشهداء علیه السلام نزد معصومین است، به فراوانی وجود دارد. مسلم است که این مقدار توجه و بیان مواهب عزاداری، به دلیل ثمرات و برکات فراوانی است که در زندگی فردی و اجتماعی انسان دارد.

۳- انواع انحراف در عزاداری امام حسین علیه السلام

در میان جوامع شیعی عزاداری به صورت‌های گوناگون انجام می‌گیرد؛ که برگرفته از آداب و سنن آن جامعه است. عزاداری در ایران بعد از دوره صفویه بیشتر به صورت روضه‌خوانی و برپایی دسته‌جات سینه‌زنی و زنجیرزنی انجام می‌شود، اما این پدیده مانند هر پدیده اجتماعی دیگر در طول تاریخ دچار انحرافات شده که برخی از آنها جای ثابتی در عزاداری‌ها باز کرده است و در صورت عدم مواجهه درست با آنها ممکن است که آثار مطلوب این مراسم را تحت شعاع قرار داده و از مسیر اصلی خود منحرف کند (احسانی، ۱۳۹۵: ۸۹).

مقصود از انحراف در این جا هرگونه تغییر در محتوا و سبک عزاداری است که تحت تأثیر عواملی چون اغراض دشمنان، عدم شناخت فلسفه قیام عاشورا، تمایل بیشتر به اسطوره‌سازی، جایگزینی شور به جای شعور حسینی و نظایر اینها در عزاداری‌ها وارد شده و تغییرات شگرفی در عرصه رفتار و عقیده آحاد جامعه در پی داشته است. تحریف و انحراف آفت بزرگ دین است که چهره و سیما را عوض می‌کند و خاصیت اصلی را از میان برده و به جای هدایت، جهالت می‌آورد و به جای تشویق به سوی عمل صالح، مشوق گناه و معصیت می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۸۴: ۶۱-۷۱).

انحرافات و تحریف‌های موجود در عزاداری را می‌توان به دو دسته عمده؛ الف) انحراف در محتوا و مضامین،
ب) انحراف در کردار و رفتار تقسیم کرد:

۳-۱- انحراف در محتوا و مضامین

اولین بنای مکتب تشیع، عقل است. هر چیزی خارج از عقل در عزاداری‌ها صورت بگیرد، مسلماً مکتب ما را از طرف دشمنان مورد وهن قرار می‌دهد و این یک انحراف محسوب می‌شود که به ضرر دین است. گاهی انحراف به صورت تغییر در مضمون روضه خوانی‌ها و یا سخنرانی‌ها است و به صورت‌های مختلف عزاداری را مورد آسیب قرار می‌دهد که به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌شود.

۳-۱-۱- نقل مطالب و وقایع غیرمستند در عزاداری

برخی از ذاکران و گویندگان فضائل و مصائب اهل بیت علیهم‌السلام خود را ملزم به استفاده از منابع معتبر و صحیح سند ندانسته و حتی عده‌ای از آنان مراجعه به هیچ کتابی را اعم از معتبر و غیرمعتبر وظیفه خود نمی‌دانند. این مسأله ناشی از ضعف دانش و بینش عمومی در جامعه، عدم آگاهی از اصول و شیوه‌های عزاداری مطلوب دینی می‌باشد و زمینه‌ساز گسترش تحریف‌ها و خرافه‌ها است (بابایی، بی‌تا: ۲۸). این عمل از قدیم گریبان‌گیر بخشی از مداحی‌ها و روضه خوانی‌ها بوده و در خوش بینانه‌ترین حالت تنها در پی گرفتن قطره اشکی بیشتر و شور مضاعف در عزای امام حسین علیه‌السلام است بدون آنکه در پی ترویج اهداف نهضت حسینی باشد (احسانی، ۱۳۹۵: ۹۱). گریستن در مصائب ابا عبدالله الحسین علیه‌السلام هر چند ارزشمند و دارای آثار مادی و معنوی بسیاری است و در روایات به آن بسیار پرداخته شده است؛ با این همه نباید به تغییر در محتوا و پیام عاشورای حسینی علیه‌السلام منجر شود. برای نمونه آورده‌اند که در همان گرما گرم روز عاشورا که حتی مجال خواندن نماز هم نبود؛ امام علیه‌السلام نماز خوف خواندند و دو نفر از اصحاب که خود را سپرایشان قرار داده بودند، با تیرهای دشمن به شهادت رسیدند، در همان گیرودار امام علیه‌السلام فرمودند که حجله عروسی قاسم را با یکی از دختران ایشان برگزار کنند؛ چون

امام علیه السلام آرزو دارد این ازدواج را ببیند. یعنی هدف امام حسین علیه السلام را در حد یک پدر که آرزوی عروسی پسر یا دخترش را دارد؛ تقلیل داده‌اند آن هم در هنگامی که در آن هیاهو وقت چنین کارهایی نبوده است. این جریان پای ثابت بسیاری از تعزیه‌ها یا روضه‌خوانی‌ها است. در صورتی که این قضیه در هیچ کتابی از کتاب‌های معتبر نقل نشده است و روایتی از حاجی نوری است که اولین بار ملا حسین کاشفی در کتابش به نام *روضه الشهداء* نوشته و اصل قضیه دروغ است.

این گونه تحریف‌ها در نقل وقایع عاشورا حتی در میان کتب و آثار موجود نیز دیده می‌شود تا جایی که اگر بخواهیم روضه‌های دروغی را که می‌خوانند، جمع‌آوری کنیم شاید چند جلد کتاب ۵۰۰ صفحه‌ای بشود (مطهری، ۱۳۸۶: ۲۷-۲۸). نقل این‌گونه موارد هر چند باعث ایجاد تأثر و اشک در مخاطبان می‌شود؛ ولی آیا تصویری صحیح از امام معصوم علیه السلام ارائه می‌دهد؟ آیا تمام هدف عاشورا گریستن بوده است که ما بخواهیم آن را به هر قیمتی به دست بیاوریم؟

۳-۱-۲- غلو و اغراق در بیان وقایع عاشورا

غلو در لغت به معنای تجاوز و بالاتر رفتن هر چیز از حد خود معنی شده است (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴: ۳۶۵). معمولاً از غلو به عنوان خدا پنداری تفسیر می‌شود؛ یعنی آنکه بعضی، اولیاء خدا را تا مقام خدایی بالا ببرند. اما غلوی که در اینجا از آن یاد می‌شود، غلو در مفاهیم است. یعنی آنکه بعضی از مباحث دینی را از حد خود فراتر برده به گونه‌ای که سایر مفاهیم مهجور واقع شوند و در این حالت اصل را به فرع برده و حواشی دین را برجسته می‌کند.

خداوند کریم مردم را از غلونهی می‌کند آنجا که می‌فرماید: *يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ* (نساء / ۱۷۱). همانند این آیه در سوره مائده نیز تکرار شده و از اهل ایمان می‌خواهد که در دینشان از آنچه بایسته است، فراتر نروند. ائمه بزرگوار علیهم السلام نیز در سیره خود به شدت در برابر مغالطه‌گران ایستاده‌اند و در این باره هیچ گونه تساهلی را قائل نبوده‌اند، به طوری که در مواردی آنان را لعن کرده و حکم به کفر و

و جوب قتل آنان داده‌اند (محمدی ری شهری، بی تا: ۷ / ۲۸۰). در این باره از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است: در میان امت من دو گروه نصیبی از اسلام ندارند: اول کسانی که علم جنگ و مخالفت با اهل بیت علیهم السلام من را برافروزند و دوم آنان که در دین غلو نمایند و از حد آن تجاوز نمایند (حر عاملی، ۱۴۰۳: ۱۴ / ۴۲۶). امام علی علیه السلام نیز می‌فرماید: «دو گروه درباره من دچار هلاکت شدند، نخست آنان که در حق من غلو کردند و دوم گروهی که درباره من تقصیر کردند» (تهج البلاغه، حکمت ۱۱۷).

با توجه به چنین موضع‌گیری‌های روشنی از سوی قرآن و ائمه علیهم السلام بازهم غلو و اغراق‌گویی در مورد نحوه زندگی و شهادت ایشان خصوصاً در مورد واقعه عاشورا در بین محتوای اشعار و سخنرانی‌ها وجود دارد که از یک طرف باعث می‌شود تصویری غیرواقعی و نامعقول از عاشورا را متصور شود؛ تصویری که در آن امام علیه السلام انسان مافوق است نه مافوق انسان که نمی‌تواند سرمشق باشد، هرچند چنین تصویری برخی از مردم را جلب و جذب می‌کند؛ اما کم‌کم ارکان باورهای دینی مردم را سست می‌کند و گروهی از مردم را به این باور می‌رساند که امام حسین علیه السلام و نهضت ایشان قابل الگوبرداری نیست و حادثه‌ای پراز شگفتی است که تنها باید بر آن گریست (بابایی، بی تا: ۳۱). و از طرف دیگر به دلیل آن که نه با فلسفه قیام و مسئولیت الهی امام علیه السلام و نه با شواهد و اسناد تاریخی تناسبی ندارد و اکثراً عقلانی هم نیستند زمینه را برای تبلیغات سوء دشمنان تشیع و تکفیر شیعیان فراهم می‌کند و نتیجه آن عقیم ماندن قیام کربلا و تقدس غیرقابل تصور دسترس آن است (پرغو، ۱۳۹۴: ۴۶). در بیان وقایع عاشورا نیز این مهم باید مورد توجه قرار گیرد. مقام امام علیه السلام، خاندان و یاران ایشان مقامی بسیار رفیع است. اما تجاوز از حد و تصویرسازی مقام خدایی برای ایشان نه تنها باعث عظمت بخشی به مقام ایشان نمی‌شود؛ بلکه باعث وهن دین و عدم ایجاد معرفت حقیقی نسبت به این بزرگواران می‌گردد.

۳-۱-۳- افراط در وصف زیبایی ظاهری بنی‌هاشم

منابع معتبر دست اول به زیبایی ظاهری بنی‌هاشم و اصحاب ایشان، به ویژه

حضرت عباس علیه السلام اشاره می‌کنند؛ اما توصیف افراطی از زیبایی ایشان در مداحی‌ها و بعضی کتب کنونی به اندازه‌ای اغراق آمیز است که باعث دوری از اهداف و ارزش‌های قیام عاشورا و محدود شدن به ظواهر است به گونه‌ای که این توصیف‌ها بیشتر نمودی برای اندوهگینی مخاطب، دراز دست دادن و مرگ زیبا رویان است (پرغو، ۱۳۹۴: ۴۶). استفاده بی‌رویه از واژه‌هایی چون چشم، ابرو، زلف و قد رعنا، ممدوح، اصلاً مناسب شأن و مقام ائمه علیهم السلام نیست و تأکید برای این مسأله فضایل اخلاقی آنها را در حاشیه قرار می‌دهد. در سیره معصومین علیهم السلام آنچه اهمیت دارد تبعیت از رویه اخلاقی و رفتار دینی و انسان‌ساز آنهاست، نه تکیه بر جزئیات چهره و اندام که تخیل‌گوینده، آنها را پروبال داده است و توهینی در لباس مدح و ستایش است و قطعاً مورد رضایت ائمه علیهم السلام نیست (عرفانی فر، بی تا: ۹۵).

۳-۱-۴- گزارش‌های ذلت بار

حسین بن علی علیه السلام مظهر عزت الهی و عاشورا جلوه‌گر حماسه حسینی و شعار «هَيْهَاتَ مِنَّا الدِّلَّةُ» میراث آن است. در منابع معتبر گزارش شده که آن حضرت ضمن یک سخنرانی در روز عاشورا به سپاه دشمن فرمود:

«هان! خوانده شده، پسر خوانده شده، مرا میان دو چیز قرار داده است: شمشیر کشیدن یا خواری کشیدن و هیهات که ما به ذلت تن ندهیم، خداوند و رسول او و مؤمنان برای ما زبونی نپسندند...» (طبرسی، ۱۳۸۱: ۲/۹۷). پس سخنانی همچون «بنابراین حال که کشته شدنم، قطعی است پس جرعه‌ای آب به من بدهید» علاوه بر آن که با محکمت عاشورا و موضع‌گیری‌های امام علیه السلام در طول زندگی افتخارآمیزش، منافات دارد؛ مخالف اصول و باورهای شیعه است و جزو انحراف مجالس عزاداری محسوب می‌شود و بر ذاکران اهل بیت علیهم السلام واجب است که از سخن و تعبیری که حاکی از اظهار ذلت آن بزرگوار یا فرزندان ایشان در حادثه عاشورا باشد، خودداری کنند (محمدی ری شهری، بی تا: ۳۶). اگر امام حسین علیه السلام شخصیتی بود که پذیرای ذلت باشد، قیام چه لزومی داشت؟ اصل قیام ایشان بر پایه هَيْهَاتَ مِنَّا الدِّلَّةُ بیان شده است.

۲-۳- انحراف در کردار و رفتار

دسته دیگری از انحرافات که وارد جریان عزاداری شده و آن را دچار آسیب کرده انحراف در عملکرد عزاداران است که با گونه‌های مختلف بروز و ظهور دارد که به بررسی جداگانه‌ای هریک پرداخته می‌شود.

۳-۲-۱- قمه زنی

قمه زنی مراسمی است که در بعضی از شهرها و بلاد شیعه توسط گروهی از عزاداران امام حسین علیه السلام اجرا می‌شود. شرکت کنندگان در این مراسم صبح عاشورا با پوشیدن لباس سفید به طور جمعی، اسلحی چون دشنه بزرگ بر سر می‌زنند و هدف خود را تاسی به جراحت و شهادت سید الشهداء علیه السلام و شهیدان کربلا اعلام می‌کنند. در حالی که این عمل نه تنها با روح و تعالیم اسلام رابطه‌ای ندارد؛ بلکه در تقابلی آشکار با آن بوده و بیشترین نقش را در تخریب چهره تشیع داشته است. چنین اعمالی فارغ از دخیل بودن عوامل خارجی و اغراض دشمنان در آن، ناشی از کم بصیرتی و کج فهمی از فلسفه عزاداری بر سالار شهیدان است. افرادی که با قمه زدن، تیغ زدن یا اعمالی نظیر آن، عزاداری می‌کنند، بر این باور هستند که هرچه صدمه بیشتری به بدن خود وارد کنند، همدردی و مواسات با اهل بیت علیهم السلام بیشتر است، غافل از آنکه چنین روشی نه تنها دارای سابقه تاریخی و توجیه عقلانی نیست؛ بلکه عملی است که به جهت اضرار بر نفس یا اعضای بدن و نیز از بعد انعکاس تاثیرات منفی آن بر باورهای مخالفان شیعه و نیز وهن بودن آن، از نظر شرعی اشکال دارد و بسیاری از مراجع تقلید بر حرمت این عمل فتوا داده‌اند. امام خمینی رحمه الله در پاسخ به استفتائی در مورد قمه زنی در انظار عمومی می‌فرمایند: «در شرایط و اوضاع کنونی از قمه زدن خودداری شود» (موسوی خمینی، ۱۳۶۹: ۳ / ۵۸۳). مقام معظم رهبری نیز می‌فرمایند:

«قمه زنی علاوه بر آنکه از نظر عرفی از مظاهر حزن و اندوه محسوب نمی‌شود و سابقه‌ای در عصر ائمه علیهم السلام و زمان‌های بعد از آن ندارد و تأییدی به شکل خاص و یا عام از معصومین علیهم السلام در مورد آن نرسیده است، در زمان حاضر موجب وهن و

بدنام شدن مذهب می شود. بنابراین در هیچ حالتی جایز نیست» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۶: ۳۲۶).

لازم به ذکر است وهن، توهین و استهانه در منابع فقهی مترادف با استنخاف و به معنی کاری است که موجب خفیف شدن، حقیر شدن و اهانت می شود و روشن است که قمه زنی از مصادیق بارز وهن دین است که باید از انجام آن خودداری کرد (حرعاملی، ۱۴۰۳: ۱/۳۶).

۳-۲-۲- غنا و ابتذال در عزاداری

یکی دیگر از مشکلات جدی در عزاداری های امروزی، رواج آهنگ ها و سبک هایی است که هیچ هماهنگی و نسبتی با فرهنگ اهل بیت علیهم السلام و مجلس آنها ندارد. برخی از آهنگ های استفاده شده در مداحی ها، از موسیقی های غربی کپی شده است و در بعضی از موارد مصداق غنا محسوب می شود و علاوه بر آنکه در شأن و مقام اولیای الهی نیست، هنگام شنیده شدن توسط مخاطب هم تداعی ذهنی نامطلوب، خواهد داشت (آتشین صدف، ۱۳۹۳: ۱۰۳). گاهی نیز مداحان زیر صدایی را ایجاد می کنند مانند حسین حسین گفتن بصورت نفسی یا سکسکه ای که با تکرار زیادی ایجاد غنا می کند و باعث هیجانات و شور کاذب در عزاداران شده افراد را از خود بی خود می کند. نبی اکرم صلی الله علیه و آله می فرمایند: «قرآن را با لحن عربی بخوانید و از لحن های اهل فسق و گناهان کبیره پرهیزید» (اصول کافی، ج ۱، ص ۶۱۴). روشن است چنین دستوری در مورد قرآن؛ حتما در باب امامان معصوم علیهم السلام نیز که قرآن ناطق هستند و بزرگداشت آنها، بزرگداشت اسلام و قرآن است، صدق می کند. شیخ عباس قمی در این باره می فرمایند:

عزاداران امام حسین علیه السلام باید بروجوی سلوک کنند که زبان نواصب دراز نشود و استعمال محرمات از قبیل غنا که غالباً نوحه ها خالی از آن نیست و حکایت ضعیفه، منظومه الکذب احتراز نمایند و شیطان را در این عبادت بزرگ راه ندهند (قمی، ۱۴۶۸: ۲/۴۶۸).

۳-۲-۳- بی‌نظمی و سلب آسایش عمومی

سیره و روش ائمه علیهم‌السلام به گونه‌ای بوده است که در همه حال الگویی نیکو برای همه مردم به ویژه شیعیان قرار گرفته، از این رو پیروان ایشان باید با تبعیت از ایشان کردار و رفتار خود را بگونه‌ای بیارایند که مطابق با ائمه علیهم‌السلام باشند و طبق گفته امام صادق علیه‌السلام که می‌فرماید: **كُونُوا لَنَا زَيْنًا وَلَا تَكُونُوا عَلَيْنَا شَيْنًا**؛ زینت ما باشید نه باعث ملامت و سرزنش ما (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۴۵/۶۵).

شیعیان باید آداب اسلامی را در همه حال رعایت کنند مخصوصاً هنگامی که مراسم برگزار شده منتسب به ائمه علیهم‌السلام باشد؛ اما گاهی اوقات اعمال شیعیان مخصوصاً گردانندگان هیأت مذهبی و یا شرکت کنندگان، تصویری برخلاف سیره ائمه علیهم‌السلام به تصویر می‌کشند. بی‌نظمی در عزاداری و سلب آسایش مردم، آسیب زیادی بر وجهه شیعیان وارد می‌کند (پرغو، ۱۳۹۴: ۵۱).

عزاداری کردن بی‌موقع، بلند بودن صدای بلندگوها، ازدحام در معابر عمومی و مسدود شدن خیابان‌ها از مصادیق حق الناس است که در هیچ حالی حتی هنگام برپایی مراسم عزاداری سیدالشهداء علیه‌السلام که جایگاه بسیار والا نزد پروردگار دارد، نیز جایز نیست. حجت الاسلام قرائتی در سخنانی که در باب عزاداری داشته‌اند، می‌فرمایند: «صدای بلندگوها نباید همسایه‌ها را اذیت کند، جز برای اذان ما حق نداریم کسی را از خواب بیدار کنیم چه بوق عروسی، چه عزاداری امام حسین علیه‌السلام همچنین بی‌وقت عزاداری نکنید مثل نصف شب، اینطور نباشد که شب‌ها مثلاً تا ساعت دو نیمه شب عزاداری کرده، اسباب ناراحتی دیگران را به بار آورید»^۱.

از آیت الله لنکرانی پرسیده شد که پخش صدای سخنرانی، روضه خوانی، مداحی و عزاداری از بلندگوهای مسجد، حسینیه و تکایا با توجه به عدم رضایت همسایگان چه حکمی دارد؟ ایشان در جواب فرمودند: «اگر موجب اذیت و آزار همسایگان شود، جایز نیست»^۲.

۱. سخنرانی حاج آقا قرائتی، ۱۳۸۲/۲/۷.

۲. سایت دفتر آیت الله فاضل لنکرانی، www.lankarani.org.

پس لازم است که از انجام چنین کارهایی اجتناب کرده و در رفع بی‌نظمی‌ها کوشید تا مراد از آنچه در برپایی عزاداری مد نظر است، حاصل شود.

۳-۲-۴- سوء استفاده‌های مالی

در کنار برگزار شدن مراسم عزاداری، عده‌ای از حواشی مراسم ارتزاق می‌کنند که در اصل بر آن اشکالی وارد نیست. اما اگر ارتزاق از دستگاه حسینی به سوء استفاده مالی بینجامد، مشمول حکم حرام است. روایات زیادی در این زمینه وارد شده که مردم را از رفتار کاسب کارانه در مراسم عزاداری نهی می‌کنند (بابایی، بی‌تا: ۳۴). در اصول کافی از امام باقر علیه السلام نقل شده است که می‌فرمایند: «به بهانه ما مردم را چپاول نکن که خداوند فقر را بر تو مسلط می‌کند» (اصول کافی، ج ۳، ص ۴۰۶).

یکی از زمینه‌های سوء استفاده مالی در مراسم عزاداری، رقابت‌های شدید میان برخی گروه‌ها و هیئت‌های مذهبی است که این رقابت‌های نامطلوب، بساط بازار گرمی و رونق را برای برخی صاحبان صدا و هنرمداحی فراهم می‌کند؛ اگرچه بیشتر ذاکران جز با خلوص نیت و زبان به ذکر مصیبت نمی‌کشایند اما همان عده سست ایمان، زحمات خالصانه دیگران را هدر می‌دهند. البته دریافت حق الزحمه بابت نوحه خوانی و یا هر خدمت دیگری منع شرعی ندارد؛ اما نباید به شغلی سودآور برای عده‌ای با ثروت‌های آنچنانی تبدیل شده و بی‌آلایشی و خلوص را از این مراسم بزدایند (بابایی، بی‌تا: ۳۴). البته باید توجه داشت که از برخی رفتارها در مجلس عزاداری باید اجتناب کرد. رفتارهایی که شاید به خودی خود حرام و معصیت نباشند ولی انجام آنها در مجلس عزاداری امام حسین علیه السلام در شأن این مجلس نیست و موجب هتک حرمت آن می‌شوند.

نتیجه

قیام امام حسین علیه السلام در هر عصر و زمان و برای هر ملت پیامی دارد. پیامی که هیچ‌گاه کهنه نمی‌شود. مؤثرترین عاملی که می‌تواند این پیام را برای نسل‌های آینده حفظ نماید برگزاری مراسم عزاداری برای ابا عبد الله الحسین علیه السلام است. اما متأسفانه با گذشت زمان و گسترش تشیع این مراسم دچار انحرافات شده که بعضاً حتی مبانی شیعه را زیر سؤال

برده‌اند. از این رو ضرورت داشت که به این موضوع پرداخته شود. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که اصل عزاداری از جایگاه ویژه‌ای در آیات و روایات برخوردار است و آداب خاصی برای آن در نظر گرفته شده ولی عدم تبیین صحیح این آداب، بی‌بصیرتی و کج فهمی سخنرانان و ذاکران همچنین توطئه دشمنان، این مراسم را از مسیر اصلی آن منحرف کرده است. بررسی صورت گرفته، نشان می‌دهد که انحرافات به دو دسته محتوایی و رفتاری تقسیم شده است و مصادیق بارز آنها از نظر محتوایی به نقل مطالب دروغ و غیرمستند، غلو، وصف افراطی ظاهر بنی هاشم، گزارش‌های ذلت بار و از نظر رفتاری به اعمالی چون قمه زنی، ورود غنا در مراسم، بی‌نظمی و سوء استفاده مالی می‌توان اشاره کرد که از نظر اکثر فقها این اعمال فاقد مجوز شرعی هستند و در بسیاری موارد حکم به حرمت نیز داده‌اند. با توجه به اهمیت موضوع پیشنهاد می‌شود که در آثار بعدی به بررسی هر یک از عوامل زمینه‌ساز انحرافات به صورت جداگانه و نیز راه‌های جلوگیری از آنها پرداخت.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- قرآن، ترجمه الهی قمشه ای.
- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.
- ابراهیمی، ابراهیم (۱۳۸۴ش)، آئین عزاداری، تهران نمایندگی ولی فقیه در نیروی مقاومت بسیج، بی جا، بی نا.
- ابن بابویه قمی (شیخ صدوق)، محمد بن علی (۱۳۷۸ق)، عیون اخبار الرضا، قم، انتشارات پیام علمدار.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۵ق)، لسان العرب، قم، نشر ادب الحوزة.
- احسانی، حکیمه و سیف الله قنبری نیک (۱۳۹۵ش)، «عزاداری و آسیب های فرهنگی اجتماعی آن در ایران»، فصلنامه اسلام و مطالعات اجتماعی، بهار، شماره ۹.
- آتشین صدف، عبدالرضا و علی کیا (۱۳۹۳ش)، «پرونده ویژه عزاداری»، مجله پایش سبک زندگی، پاییز، شماره ۴.
- آذرتاش، آذرنوش (۱۳۷۹ش)، فرهنگ معاصر عربی به فارسی، تهران، نشر نی.
- آقاجانی قناد، علی (۱۳۸۷ش)، بنیادها و آسیب های عزاداری امام حسین علیه السلام، قم، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران.
- بابایی، رضا (بی تا)، «آسیب شناسی عزاداری»، فصلنامه پیام، شماره ۸۶.
- پرغو، محمد علی و صدیقه غلامزاده (۱۳۹۴ش)، «عزاداری محرم در عهد صفویه یک بررسی آسیب های شناختی»، فصلنامه تاریخ اسلام، پاییز، شماره ۳.
- پیشوایی، مهدی (۱۳۹۵ش)، تاریخ قیام و قتل جامع سیدالشهدا، قم، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره).
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۳ق)، وسائل الشیعه الی التحصیل مسائل الشیعه، تهران، نشر مکتب اسلامیة.
- حسینی خامنه ای، علی (۱۳۸۶ش)، اجوبه الاستفتائات، تهران، انتشارات الهدی.
- راغب اصفهانی، حسین به محمد (۱۴۰۴ق)، المفردات فی غریب القرآن، بیروت،

دارالعلم.

- سید بن طاووس، علی بن موسی (۱۴۰۹ق)، *اقبال الاعمال*، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۳۸۱ش)، *الاحتجاج*، ترجمه بهراد جعفری، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- طوسی، محمد بن الحسن (۱۳۸۸ق)، *امالی*، ترجمه صادق حسن زاده، قم، اندیشه های هادی.
- عرفانی فر، داود (بی تا)، «عزاداری براهل بیت علیهم السلام آسیب ها و بایسته ها»، نشریه آموزش مبلغان، شماره ۹۹.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق)، *کتاب العین*، قم، انتشارات هجرت.
- قدیر دانش، محمد (۱۳۸۹ش)، «چگونگی اثرگذاری عزاداری حسینی در زنده نگه داشتن دین»، مجله معرفت، شماره ۱۵۱.
- قمی، شیخ عباس (۱۴۶۸ق)، *منتهی الامال*، انتشارات مؤمنین.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، بیروت، بهروز مؤسسه الوفاء.
- محمدی ری شهری، محمد (بی تا)، *میزان الحکمه*، قم، مرکز النشر المکتب الاعلام.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۶ش)، *حماسه حسینی*، قم، انتشارات صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۳ش)، *تفسیر نمونه*، تهران، انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- موسوی خمینی، روح الله (۱۳۶۹ش)، *استفتائات*، تهران، مؤسسه نشر و تنظیم آثار امام خمینی.

